

Recep Murat Bugariç'in Türkçe ve Ana Dilde Eğitim Hakkındaki Görüşleri*

Recep Murat Bugariç's Views on Turkish Language and Mother Tongue Based Education

ŞÜKRİYE DUYGU ÇAĞMA**

Öz

1934'te Üsküp'te doğan Recep Murat Bugariç, Makedonya Türk edebiyatında öykü ve şiirleriyle tanınır. Dil ve edebiyat konusunda makaleleri de bulunan yazar, bir eğitimci olarak bölgede önemli bir karakterdir. 1944 yılında Üsküp'te Latin harfleriyle Türkçe eğitime geçilmesi dil öğretimi noktasında kaynak kitap ihtiyacını doğurmuştur. Bugariç, öğrencilerin dil becerilerini geliştirmek ve Türkçeyi daha etkin bir şekilde öğretmek için öyküler yazmış ve dil bilgisi kitapları hazırlamıştır. Okuma etkinliği olmayan bir dil dersinin etkili olamayacağını düşünmüş ve öyküleriyle bu alandaki eksikliği gidermeye çalışmıştır. Yazdığı dil bilgisi kitapları, öğretmenlere Türkçe öğretiminde rehberlik sağlamış ve öğrencilere doğru ve etkili bir şekilde dil öğretimine katkıda bulunmuştur. Sesler dergisinde yayımladığı yazılar tespit edilerek bu yazılardan onun dil hakkındaki görüşleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Recep Murat Bugariç'in dil üzerine görüşleri, eğitim alanındaki tecrübeleri ve dil öğretimi konusundaki önerilerini inceleyen bu nitel çalışmada, içerik analizi yöntem olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Recep Murat Bugariç, Kuzey Makedonya, ana dilde eğitim, Türkçe öğretimi, Sesler dergisi.

Abstract

Recep Murat Bugariç, born in Skopje in 1934, is known for his stories and poems in Macedonian Turkish literature. The author, who also has articles on language and literature, is an important character in the region as an educator. The transition to Turkish education as a mother tongue in Macedonia in 1944 created the need for reference books for language teaching. Bugariç wrote stories and prepared grammar books to improve students' language skills and teach Turkish more effectively. He thought that a language course without vocabulary (reading) could not be effective and tried to fill the gap in this area with his stories. The grammar books he wrote provided guidance to teachers in teaching Turkish and contributed to teaching the language to students accurately and effectively. The articles he published in *Sesler* magazine were identified and his views on language were tried to be revealed through these articles. Content analysis was used as a method in this qualitative study examining Recep Murat Bugariç's views on language, his experiences in the field of education and his suggestions on language teaching.

Keywords: Recep Murat Bugariç, North Macedonia, mother tongue education, Turkish language teaching, *Sesler* journal.

* Bu makale Üsküp'te 2024 yılında düzenlenen ITEC'24 Uluslararası Turizm, Ekonomi ve Kültür Sempozyumu'nda sunulan bildiriden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Dr. / İştîp Gotse Delçev Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türkoloji Bölümü, İştîp/K.MAKEDONYA, duju.cagma@ugd.edu.mk, ORCID: 0009-0008-8115-0831

Gönderilme Tarihi | Date Applied: 17/06/2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 28/07/2024

Araştırma Makalesi | Research Article

Giriş: Hayatı

Recep Murat, 24 Ekim 1934 tarihinde Üsküp'te doğar. Babasının adı Fadıl, annesinin adı Filduze'dir. Aslen Yeni Pazarlı olan ailesi (Recep Bugariç, 2018) İstanbul'a göç etmek istese de bazı engellerden dolayı bunu gerçekleştiremez.

Üsküp'e yerleşen aile I. Dünya Savaşı'nda büyük sıkıntılar çeker. II. Dünya Savaşı ise Recep Murat Bugariç'in gençlik yıllarına denk gelir ve onun da ailesi gibi savaşın getirdiği sıkıntıları yaşamasına sebep olur. Tefeyyüz İlkokulunda geç de olsa eğitimine başlar. 1956 yılında ise Üsküp Öğretmen Okulundan mezun olur ve ilk eğitimini gördüğü Tefeyyüz İlkokulunda öğretmen olarak görev yapar. Öğretmenlik yaptığı sırada Yüksek Öğretmen Okuluna devam eder ve 1966 yılında mezun olur. 1976 yılında Kiril ve Metodiy Üniversitesi Blaje Koneski Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne kaydolur fakat öğrenimini tamamlayamaz (Gürel-Gürel, 2021, s. 18, 20).

Öğretmenlik mesleğini ifa ederken öğretmenlere seminerler verme, dergilerde makale ve hikâyeler yayımlama gibi faaliyetlerde de bulunur. Ana dilde eğitim, okumanın önemi, öğretmenlerin eğitimi, öğrencilerin yetiştirilmesi onun en çok önemseydiği ve vurguladığı konulardır.

1966 yılında emekli olan Bugariç meslek hayatını Tefeyyüz İlkokulunda müdür olarak noktalar. 17 Nisan 2016 yılında Üsküp'te vefat eder (Gürel-Gürel, 2021, s. 21). Butel mezarlığında defnedilir (Recep Bugariç vefat etti, 2016).

Engüllü ve İsen hazırladıkları kitaplarda onun biyografisine yer verirler (Engüllü-İsen, 1997). Ayrıca Rânâ Gürel ve Zeki Gürel onun adıyla bir kitap yayımlamıştır. Bu kitapta Bugariç'in hayatı genişçe ele alınmış ve *Sesler* dergisinde yer alan bazı yazı ve makaleleri yayımlanmıştır. Çalışmada bu kaynaklardan yararlanılmıştır.

Edebî Kişiliği

Recep Murat Bugariç, eğitim hayatına geç başladığı gibi Kuzey Makedonya'daki edebî hayatına da geç başlar. Çocuk öyküleri yazan Bugariç bu öyküleri 1970 yılında *Sevinç* ve *Tomurcuk* dergilerinde yayımlar. İçinde yaşadığı dönemin etkisiyle eserlerinde sosyalist realizmin izleri vardır (Önem, 2021). Hikâyeleri incelendiğinde sade ve içten bir dil kullandığı görülür. Hikâyelerinde konularını hatıralarından yahut öğretmenlik hayatında yaşadığı etkileyici olaylardan seçer. "Savaşın getirdiği sıkıntılar, yoksulluk, çocukluk hâlleri, masumiyet, arkadaşlık, yaramazlıklar..." hikâyelerinde işlenen konulardandır. Yazılarının zaman zaman öyküden anıya kaydığı dikkati çeker. Çoğunlukla olayları kendi bakış açısından anlatması bunda etkilidir (Önem, 2023, s. 86).

Sesler dergisinde hikâyelerinin yanı sıra makaleler de yayımlar. 21 Aralık 1944 yılında Makedonya'da azınlıklara ana dilde eğitim hakkı verilir. Böylece

okullarda Türkçe eğitimi vermek için dil bilgisi kitabı ve ders kitabı ihtiyacı doğar. Bugariç de diğer çağdaş yazarlar gibi, bu alanda eserler vermeye başlar, çeşitli sınıf seviyeleri için ders kitapları ve dil bilgisi kitapları kaleme alır. Bunlar ilk çalışmalar olmasından dolayı önemlidir (Emin, 2019).

Eserleri

Üç Palto, Üsküp 1974, 68 s., Birlik Yayınları.

Birlik Yayınları Türkçe Yayınlar Kurumu

“Sevinç Kitapları” Dizi IX, Kitap 1

Küçük Adam, Üsküp 1982, 68 s., Birlik Yayınları.

Sigara, Priştine 1983, 68 s., Tan Yayınları.

Loto, Üsküp 1988, 90 s., Birlik Yayınları. “Birlik Yayınları”, “Sesler Dizisi”

Çocukluğunu Unutan Büyükler Öyküleri, Üsküp 1992, 100 s., Birlik Yayınları.

Ezdirtmediğim Çocukluğum, Üsküp 1995, 56 s., Birlik Yayınları. “Birlik Yayınları”, “Sesler Dizisi”

Yazı Yazmayı Öğrenelim, Sınıf V, Üsküp, 2002, Prosvetno Delo Ad Yayını, 67 s.

Okuma Kitabı, Sınıf V, Üsküp, 2001, Prosvetno Delo Ad Yayını, 204 s.

Okuma Kitabı, Sınıf IV, Üsküp, 2001, Prosvetno Delo Ad Yayını, 159 s.

Dilbilgisi Alıştırma Defteri, Sınıf IV, Üsküp, 2001, Prosvetno Delo Ad Yayını, 75 s.

Recep Bugariç-Nusret Dişo Ülkü, *Yazılı Anlatma İle Yaratıcı Yazma Defteri*, Sınıf IV, Üsküp, 2001, Prosvetno Delo Ad Yayını, 87 s.

Recep Bugariç-İsmail Zekeriya, *Edebiyat, Lise I*, Üsküp, 1979, Prosvetno Delo Ad Yayını, 223 s.

Dilbilgisi, Sınıf IV, Üsküp, 1988, Prosvetno Delo Ad Yayını, 81 s.

Arif Ago-İsmail Zekeriya-Recep Bugariç, *Dilimiz, I. Kitap*, Belgrad 1983, 75 s. (Gürel-Gürel, 2021, s. 24-25).

Makaleleri

Bugariç, *Sesler* dergisinde yayımladığı makalelerinin bazılarında dönemin dil ile ilgili sorun ve ihtiyaçlarını dile getirir. Sorunlara çözüm önerileri sunarken eleştirilerinde tarafsızdır. “Öğrencilerin Konuşma ve Yazı Kültürü” (Sesler, Kasım 1966), “Öğretmenlerimiz Bir de Lektüre Karşı Kısır Anlayışımız” (Sesler, Ocak 1968), “Öğrenimde Lektürün Yeri” (Sesler, Ekim 1970), “Türkçenin Özleşmesi ve Bizdeki Özellikle Üsküp Ağzındaki Etkisi”

(Sesler, Aralık 1981), "Dil Devriminin Bizdeki Etkisi" (Sesler, Mart-Nisan 1997) (Önem, 2023, s. 86).

İnceleme

Yukarıda anılan beş yazı, Bugariç'in Türkçe ve ana dilde eğitim hakkındaki görüşlerini içeren makalelerdir. Çalışmada değerlendirdiğimiz, konu bakımından hayli dağınık olarak yazılmış bu makaleleri incelemek için ana dil-ana dilde eğitim ve Türkçe ve Üsküp ağzı olarak iki genel başlık altında inceleme yoluna gidilmiştir.

Ana Dil ve Ana Dilde Eğitim

Bugariç bu konu ile ilgili "Öğrencilerin Konuşma ve Yazı Kültürü" (Sesler, Kasım 1966), "Öğretmenlerimiz Bir de Lektüre Karşı Kısır Anlayışımız" (Sesler, Ocak 1968), "Öğrenimde Lektürün Yeri" (Sesler, Ekim 1970) olmak üzere üç yazı yazar. Kendisi de bir eğitimci olan Bugariç bu konuyu geniş bir açıdan ele alır.

Bir eğitimci olarak konuya daha profesyonel yaklaşma tavrında olan Bugariç öğrencilerin dil eğitimi için okuma¹ derslerinin çok önemli olduğunu belirtir. Okulun tek görevi öğrencilerin ileride edineceği meslek için ihtiyaç duyduğu bilimsel bilgileri aktarmak olmamalıdır. Okul, aynı zamanda öğrencilere bir ruh, karakter ve estetik zenginliği kazandırmalıdır. İşte bunun için tek yol öğrencileri bol bol okumaya sevk etmektir (Bugariç, 1970). Ona göre okuma yazması olmayan da kitap, gazete, dergi vb. okumayan da kördür. Kör bir nesil yetiştirmemek için okumaya önem vermeli öğrencilere kitap okumak sevdirmelidir. Onlara, okuma alışkanlığı kalıcı olarak kazandırılmalıdır.

Okumanın önemini, yazısında (1970) beş maddede açıklayan Bugariç okumanın faydalarının pek çok boyutuna değinmektedir. Okulun bireye kazandırması gereken özelliklerin bir kısmı okuma ile gerçekleştirilebilir. Ana dilin öğretilmesinde okumanın büyük rolü vardır. Ayrıca analitik düşünme, yorumlama ve çözümlenme becerileri için de elzemdir. Henüz gelişmekte olan beyinler için kitap ufuk açıcı, hayat tecrübesi kazandırabilecek bir iletişim aracı ve güzel bir boş vakit değerlendirme faaliyetidir. Ayrıca gençler başarılı insanların hayatlarını okuyarak onlardan ilham alabileceklerdir.

¹ Bu kavram için, Bugariç'in yazılarında Makedonca *lektira* kelimesinden alıntılanmış *lektür* sözcüğü kullanılmakta; "okuma, okuma kitabı, öğrencilere ders içi ve ders dışı ödev amaçlı kitap okutma" gibi anlamlara gelmektedir. Bu makalede *lektür* kelimesi "okuma" şeklinde çevrilip kullanılmıştır.

Kitap okumanın önemini vurguladıktan sonra yazar, kendi neslinin okuma kitabı eksikliğiyle büyümüş olduğundan ve bunun eksikliğinin hissedildiğinden bahsetmektedir. Okutacak kitap bulamamayı bir “kanser yarasına” benzeten Bugariç artık bu sorunun büyük ölçüde ortadan kalktığını da belirtir. Bu eksikliğin yaşanmasında eğitimci/yazarların Eğitim Bakanlığı ve yayın evleriyle aynı oranda suçlu olduklarını ifade eder (Bugariç, 1970, s. 50). Artık imkânlar fazlaştığına göre okuma dersine önem verilmeli ve bu dersler layığı ile işlenmelidir. Bu yüzden öğretmenlere öğrencileri daha birinci sınıftan itibaren metinlerle tanıştırmalarını salık vermektedir. İlk metinler büyük puntolu ve resimli olmalı öğrenciyi sıkıkmamalıdır. Daha üst sınıflarda daha uzun metinler kullanılmalıdır. Ayrıca okuma faaliyetleri sadece okulda kalmamalı öğrenciler evde de kitap okumalıdır. Beşinci sınıfa gelen bir çocuk yavaş yavaş çocuk romanlarına geçmeli ve ilkokulun sonunda 20-25 kitap okumuş olmalıdır. Öğrencilere bir plan çizen ve hedefler koyan yazar kitabın daha dikkatli okunması ve hazmedilmesi için de aynı yazıda önerilerde bulunur.

Öğrencilere düşen görevler okumak, notlar çıkarmak, okuduğunu sentezlemek ve üzerinde düşünmektir. Ayrıca eğitim okulla sınırlı kalmamalı, öğrenciler okul dışında faaliyetlerle kendilerini geliştirmeli, ana dilleri olan Türkçeyi doğru bir şekilde konuşmalıdır.

Ana dil eğitimine öğretmenler açısından yaklaşan Bugariç’in öğretmenlere seminer verirken sunduğu bu yazısı *Sesler* dergisinde de yayımlanmıştır. Burada eğitimcilerin eğitimlerinin de önemli olduğuna değinilmektedir. Kendisi de öğretmen olan yazar mevcut durumu iyi gözlemlediğinden gerçekçi bir eleştiri yapabilmıştır. Ona göre öğretmenlerle ilgili karşılaşılan sorunlar şunlardır:

Ana dil öğrenimini destekler bakış açısıyla bu konuya özellikle 3 yazıyla ağırlık veren Bugariç aslında öğretmenin ne denli önemli bir rolü olduğunu bildiğinden öğretmenleri eleştirir ve onlara önerilerde bulunur. “Bir ulus diliyle ulus olduğu gibi, bir öğretmen de her şeyden önce kendi diliyle öğretmendir.” (Bugariç, 1970, s. 46) diyerek öğretmenlerin ana dil eğitiminde ayrı bir görevlerinin olduğunu vurgular. Bu nedenle öğretmenler her şeyden önce Türkçeyi doğru bir şekilde konuşmalı, öğretmenler odasında da halk içinde de düzgün Türkçeleri ile örnek olmalıdırlar (Bugariç, 1966, s. 41). Bu konuda eksikliği olan eğitimciler gerekli çabayı göstermeli ve eksikliklerini gidermelidir. Böylece ana dil öğretiminde yeterli donanıma sahip olabileceklerdir. Derslerde de öğrencilerle Türkçe konuşmalı ve yapılan yanlışları düzeltmelidirler. Bu konuda Bugariç şöyle bir öneride bulunmaktadır:

“Genel olarak öğrencilerimizin sözlüğü çok zayıf. Bunun için öğretmen bir sınıfta birkaç ay ders verdikten sonra çocukların bilmedikleri ya da yanlış bildikleri, Makedonca, Sırpça kullandıkları sözcüklerin listesini yapmalı. Hafta içinde bunları uygun bulunduğu bir şekilde beş-on tane yazdırır. Yazdırılan

sözlerin çocuklar tarafından benimsenmesine ve bilhassa günlük hayatta kullanılmasında ısrarla durur.” (Bugariç, 1966, s. 43).

Okuma dersinin önemini kavrayamayan bazı öğretmenler bu derse gerekli özeni göstermemektedir. Bunun nedeni belki kolaya kaçmak belki de süregelen eğitim anlayışının devam ettirilmesidir. Fakat bu kabul edilemez bir şeydir. Değişen toplumun ihtiyaçlarına okullar da öğretmenler de ayak uydurmalıdır (Bugariç, 1968). Özellikle bir rol model olan öğretmen önce kendi okuyarak öğrenciye örnek olmalıdır. Çeşitli yayınlara abone olmalı ve öğrencileri de abone olmaya özendirmelidir. Okuma derslerine gereken önem verilmelidir. Öğretmenler önerilen kitap listelerini bu derslerde okutmalı ve öğrencilere not tutturmalıdır. Kitap seçerken de çocukların yaşlarına ve zihinsel durumlarına uygun kitaplar seçmelidirler. Okutulan bu öyküler çeşitli yönlerden incelenmeli (yazarı, özet, ana düşünce, dil ve üslup, kitapta beğenilen yerler) ve tahlil edilmelidir. Böylece öykü ile ilgili çıkarımlarda ve yorumlamalarda bulunarak analitik düşünme becerisi de geliştirilmiş olacaktır. Bir yandan da öğrencileri aktif tutarak dersleri canlı ve eğlenceli hâle getirecektir.

Okulda öğrenciyi geliştirecek bilgiler veren öğretmenler aynı zamanda ana dil derslerini sevdirmeli, öğrencilere nasıl çalışacağını ve nasıl okuyacağını da göstermelidir. Bu konu derste teorik bilgi vermektense daha da önemlidir.

Sonuç olarak Bugariç'e göre bu coğrafyada Türkçenin yaşayabilmesi ve gelişmesi büyük ölçüde öğretmenlerin sorumluluğundadır. Bunun yanında halkın da ana dili öğrenme ve kimliği koruma hususunda görevleri vardır.

Radyo ve televizyonlar çocuklar için eğitici olabilecek yayınlar yapmalıdır. Özellikle onları dikkatini çekebilecek ve onların dil eğitimine katkıda bulunabilecek değişikliklere gitmeli Bugariç'in deyişiyle yayınlara “yeni yeni renkler vermelidirler.” (Bugariç, 1970).

Eğitim Bakanlığı dil bilgisi ve diğer Türkçe ders kitaplarının geliştirilmesi ve düzeltilmesi için gerekli adımları atmalıdır. Yayınevleri ise Türkiye'den daha çok kitabın getirilmesine ve basılmasına vesile olmalıdırlar.

Türkçe ve Üsküp Ağızı

Recep Murat'ın dil ile ilgili ele aldığı diğer yazılar Türkiye'de gerçekleşen harf devrimi ve Türkçenin özleşmesinin Üsküp ağızındaki etkileri ile ilgilidir. Yazar, öncelikle Türkçenin IX. yüzyıldan itibaren nasıl bir değişim geçirdiği ile başlar. İslamiyet'in etkisi ile Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki hâkimiyetinden bahseder. Kaşgarlı Mahmut gibi dilcilerin bu hâkimiyet karşısındaki itirazlarını dile getirir. Osmanlıca denen karma dilin oluşumu engellenememiş, edebî şahsiyetler arasında Türkçe büsbütün değerini yitirmiştir. Tanzimat döneminde başlayan dil tartışmaları bilinçli bir eylem başlatsa da bir yol planı oluşturulamadığından sonuca varamamıştır. Servet-i

Fünuncular ise dile bambaşka bir yön vermiş ve Arapça ve Farsçadan yeni tamlamalar türetmişlerdir. *Genç Kalemler* dergisi ve yazarlarına değinen Bugariç “yeni lisan” hareketinden kısaca bahsetmiş ve bu dönemde bir dil devriminin başlatıldığından söz etmiştir. Fakat asıl devrim Atatürk zamanında tam anlamıyla gerçekleşmiştir. Çünkü ona göre dil devrimi “Türkçeyi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmak, ulusal benliğe eriştirmek, Batı uygarlığının bütün kavramlarını karşılayabilecek yetkin bir ‘kültür dili’ durumuna kavuşturmak ereğiyle yapılan girişimlerin tümüdür.” (Bugariç, 1981, s. 49). Yazı dili ve konuşma dili arasındaki farkların de en aza indirilmesi devrimin gereklerinden biridir.

Harf devrimi ise Türkçenin ses yapısına uygun bir alfabenin kabulü ve okuma yazma oranının artırılması ile ilgidir. Bütün bu devrimlerin sonucunda Türkçe diğer dillerin boyunduruğundan kurtulmuş sayılabilir. Türk Dil Kurumunun kuruluşundan da söz eden Bugariç dil ile ilgili çalışmaların bir çatı altında toplandığını belirtir. Derleme seferberliği ile de unutulmuş ya da sadece halk ağzında yaşayan Türkçe kökenli sözcüklerin dile geri kazandırıldığını ifade eder. Devrime kadar Türkçenin geçirdiği değişime ve neden bir dil devrimine gerek duyulduğuna dair bilgi ve birikimi ileri seviyede olduğu görülmektedir (Önem, 2024).

Yazının ikinci bölümünü ise Türkiye’de yaşanan bu gelişmelerin Üsküp’teki yansımalarına ayırır. Harf devrimi gibi büyük bir olayın kendilerine çok geç yansıdığını, bir süre daha eski yazının kullanıldığını ve öğretildiğini aktarır. Harf devrimi Üsküp Türklerine ancak 1944’te kazanılan ana dilde eğitim hakkı ile uygulanmaya başlar. Zira Tefeyyüz İlkokulunda 21 Aralık 1944 yılı, Makedonya Türkleri için ana dil eğitiminin başlangıcı sayılmaktadır. Bu önemli günün bayram olarak kutlanması 15 Şubat 2007 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan kararla başlamıştır.

Ana dilde eğitim veren köy ve kent okulları yeni Türk alfabesi ile eğitime başlar. Bugariç çok kısa sürede binlerce çocuğun kolaylıkla okuma yazma öğrendiğini ifade eder. Büyükler ise verilen kurslarla okur-yazar olur. *Varlık, Türk Dili* gibi dergilerin ve özellikle Ataç’ın kitaplarının Üsküp halkının ana dil konusunda bilinçlenmesinde etkili olduğunu söyler. Öyle ki dilde yaşanan bu gelişmeler Üsküp’te hevesle ve kolaylıkla kabul görür.

Bugariç bu anlamda dil bilgisindeki bazı terimlerin öz Türkçelerini kısa sürede kullanıma aldıklarını vurgular. Bu terimlere de birkaç örnek verir: *tümce, ad, ad durumlar, adil, eylem, belirteç, ilgeç, söylenti, sözcük*.

Arapça ve Farsça pek çok sözcüğün yerini Türkçeleri alır: *okul (mektepe), öğretmen (muallim), yönetmen (müdüre), öğrenci (talebe), kitaplık (kütüphane), uçak (tayyare), devrim (ihtilal), dilekçe (arzuhâl), savaş (harp), sözlük (lügat), konu (mevzu), örgüt (teşkilat), soru(sual), alındı (makbuz), başarı*

(*muvaaffakiyet*)... Halkta öyle bir ana dil bilinci gelişmiştir ki çocuklara verdikleri adlar da artık Türkçedir: *Erol, Şenol, Bilgin, Ertan, Onur, Özcan, Ercan, Yüksel, Türker*... (Bugariç, 1981, s. 53).

Bütün bu olumlu gelişmelerden bahseden yazarın dikkat çekmek istediği birkaç konu vardır ki kendisinin yaptığı dil devrimi tanımına ters düşmektedir. Bunlar, ses uyumlarındaki hatalar ve devrik tümce kullanımlarıdır. Yazar bu hataları verdiği örneklerle açıklar:

Büyük ünlü uyumundaki hatalar: kapi, sari, kari, kırmızı, akıllı, boyalı, getir, güzeldir, çarşı, kuzi, turşi, suyi, terbiyesiz, oduni, evine, uyki, dorrunyı, evsiz, birinci, yedinci, türlü, okuli, otlari, kumri, vb... (Bugariç, 1981, s. 53).

Görüldüğü üzere aslında burada Bugariç'in ifade ettiği gibi bir hata yoktur. Bu sadece ağız özellikleriyle ilgilidir. Üsküp ağzındaki sözcüklerin geneli büyük ünlü uyumuna uymaz.

Küçük ünlü uyumundaki hatalar: küpri, küfte, bürek, üli, üküz, kütek, ürdek, üfke, örnek, obiri, üde, ülçi, üğren, gülge, üksür, güzlük, ümür, üp (Bugariç, 1981, s. 54).

Yazarın küçük ünlü uyumu ile ilgili verdiği örnekler aslında ses değişimleriyle ilgilidir. Zira küfte, bürek, üküz, ürdek, üfke, örnek, üde, üğren, üksür, güzlük, ümür sözcükleri bakıldığında küçük ünlü uyumuna uymaktadır (Bugariç, 1981, s. 54).

Gostivar ağzında e-i (enişte-inişte) Kosova bölgesinde g-c (geldim-coldım), e-o (köpeksiz- çopeksiz), k-ç (kimse-çimse, gülme-cülme) değişimlerinden bahsederek bu şehirlerin ağız özellikleri hakkında bize bilgi verir. İyelik eklerinde de ağız özelliklerine bağlı olarak bir farklılık vardır: *ev-im, ev-imiz, ev-in, yaz-im, yaz-imiz, yazın, yazınız...* (Bugariç, 1981, s. 54).

Bazı sözcüklerin orta hecesinde ünlü ve ünsüz düşmeleri görülür: burda (burada), orda (orada), kundrace (kunduracı), male (mahalle), teze (teyze), evel (evvel), dükkân (dükkân), teşekür (teşekkür), dikat (dikkat) (Bugariç, 1981, s. 54). Bu tür düşmeler Türkiye'de bazı ağızlarda ve konuşma dilinde de görülür. Bunun en büyük sebebi dilde az çaba yasadır.

“y” ünsüzün de bazı kelimelerde başta ve ortada düşürüldüğünü ifade eder: *pengir (peynir), begir (beygir)* (Bugariç, 1981, s. 54-55).

İki ünlünün yan yana gelmesi ise başka bir ağız özelliğidir: *souk (soğuk), tauk (tavuk), kaun (kavun), daul (davul) gibi* (Bugariç, 1981, s. 55).

Kimi sözcüklerde ise “h” ünsüzü düşmüştür: *Amet (Ahmet), Abdula (Abdullah), Aver (Haver), baçe (bahçe), zamet (zahmet), ilamur (ıhlamur), ramet (rahmet), kave (kahve)...* (Bugariç, 1981, s. 55).

Bugariç'in tarifleriyle, ğ < g değişimi ise Üsküp ağzında görülen başka bir özelliktir: *agla (ağla), sogan (soğan), yogurt (yoğurt), dag (dağ), cag (yağ),*

yağmur (yağmur), düğüm (düğüm), dogramacı (doğramacı)... (Bugariç, 1981, s. 55).

Eylemlerde görülen bazı özellikler ise şunlardır:

Ses uyumuna uymayan zaman ekleri:

Belirli zaman kipinin 3. Tekil şahıs ekinde: *yazdı, aldı, okudu, buldı, kaçtı, sattı, kırdı, bozdu, kovdu, vurdu, oldu.*

Duyulan Geçmiş zaman eklerinde: *Yazmış, okumuş, okumuşım, okumuşın,*

Geniş zaman eklerinde: *gelir, verir, bilir, görür, süler, ülür, düğür,*

İstek kipi eklerinde: *gidehim, bilehim, gürehim, düğelim, süleyelim,*

Şimdiki zaman ekinde: -yor eki Üsküp ağızında kullanılmaz. Bugariç Anadolu ağızındaki gibi geniş zaman ekinin şimdiki zamanı da karşıladığını belirtir ve geniş zaman eklerini -a, -e olarak verir:

Bilim-biliyorum, bilisin, bili, biliz, bilisiniz, bililar.

Gideym-gidiyorum, gideysin, gidey, gideys, gideysiniz, gideyler.

Yazaym, yazaysın, yazay, yazays, yazaysınız, yazaylar.

Alim-alıyorum, alisin, ali, aliz, alisiniz, alılar.

Okuym-okuyorum, okuysun, okuy, okuys, okuysunuz, okuyalar.

Uyuym-uyuyorum, uyuyusun, uyuy, uyuy, uyuyunuz, uyuyalar. (Bugariç, 1981, s. 56-57).

Burada Bugariç'in -a, -e olarak verdiği ek geniş zaman değil istek kipinin ekidir. -a, -aym ve -alım ekleri fonetik değişime uğramış hâldedir. Teklik birinci kişi eki son ünlüsünü düşürerek -eym ve -aym şeklini almıştır. Diğer şahıs çekimlerinde ise -y ekinin şimdiki zaman eki olarak kullanıldığı "alılar" örneğinde ise -y yerine -ı eklendiği görülmektedir. Bu özellik de Rumeli ağızlarına özgüdür (Ahmed, 2014). İğci ise Batı Rumeli ağızlarında karakteristik olarak şimdiki zaman eklerinin {-[A]y} şeklinde kullanıldığını belirtmektedir (İğci, 2018, s. 257).

Tümce kuruluşlarında ülkede kullanılan diğer dillerin etkisi ile (Makedonca, Sırpça, Hırvatça ve Arnavutça) devrik tümceler yaygındır.

Üsküp ağızı örneğinde: Amori sustur o maksimi kopti ağlarken.

Ohri ağızı örneğinde: sen galiba donmasın, ben zıbrıdım. (dondum)

Gostivar ağızı örneğinde: Aldım bir kilo olma.

Prizren ağızı örneğinde: Fato, cene mi çarçıya çıkacan busun. (Bugariç, 1981, s. 58).

Bugariç kuralsız cümle örnekleri içerisinde Türkçe cümlelerde başka bir dilde sözcük kullanımına da örnek vermektedir:

Bunu studiraledim (Makedonca irdeledim) (Bugariç, 1981, s. 58).

Görüldüğü gibi kullanımda Makedonca bir sözcüğe Türkçe ek getirilmiştir.

Bütün bu ağız özellikleri yazı dili ile konuşma dili arasına mesafe koymaktadır. Bugariç'in yaptığı dil devrimi tanımına göre bu fark en az düzeyde olmalıdır.

Recep Bugariç dil ile ilgili kaleme aldığı diğer yazısında yine aynı konulara değinerek Türkiye'deki dil devriminin etkilerini Makedonya Türkleri açısından değerlendirir. "Bizim gibi küçük bir azınlık yok olmamak için direnç verirken diline sarılmak zorundaydı." (Bugariç, 1997, s. 45) diyen Bugariç bölgedeki konuşma dili ve yazı dili arasındaki farklılara değinir, yine Üsküp ağzından çeşitli örnekler verir. Yazının devamında Üsküp ağzı ile ilgili bilgi verir, bu bölgede konuşulan dilin Konya veya Karadeniz ağzına benzetildiğini ifade eder. Bu görüşün doğruluğu hakkında emin olmadığını belirtir. Bu nedenle Üsküp ağzının özelliklerini sıralayan yazar Karadeniz ağzı ile olan benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaya çalışır. Elinde yeterli kaynak bulunmayan yazar bu karşılaştırma için bir fıkra kitabını kullandığını söyler. Fıkralardan ve Üsküp Türkçesinden örnekler sunan Bugariç büyük ünlü uyumu ve devrik cümle konusunda bu iki ağzın ortak özellikler barındığını tespit eder.

Benzer özellikler olarak ses uyumları için örnek verir. İki ağızda da ses uyumu yoktur: birinci (birinci), yedinci (yedinci), getir (getir), güzeldir (güzeldir), obiri (öbürü), küpri (köprü), küfte (köfte), bürek (börek), kütek (kötek), üli (ölü), üküz (öküz), ürdek (ördek) / kendu, şimdu, oğlim, için, sariluk, yedu (yedi) (Bugariç, 1997, s. 47).

Ünlü ve ünsüz düşmeleri: burda (burada), orda (orada), kundra (kundura), male (mahalle), teze (teyze), evel (evvel), dükân (dükkân), teşekür (teşekkür), dikat (dikkat) vb...

Kimi sözcüklerde iç ses y düşmesi: pengir (peynir) begir (beygir).

İki ünlünün yan yana gelmesi: souk (soğuk), tauk (tavuk), kaun (kavun), daul (davul).

İç ses h ünsüzünün düşmesi: Amet (Ahmet), Abdula (Abdullah), zamet (zahmet), ramet (rahmet) kava (kahve)

Sözcüklerde ğ/g değişimi: aĝla (ağla), sogan (soğan), yogurt (yoğurt).

Soru eki "mi" den sonra gelen kişi eklerin ünlü uyumuna uymaması: misunuz, miydun, misun.

Görülen geçmiş zaman 3. kişi ekinin tek şekilli olması: yazdi (yazdı), aldı (aldı) vurdi (vurdu) oldi (oldu).

Öğrenilen geçmiş zaman 3. kişi ekininin tek şekilli olması: yazmış (yazmış), okumuş (okumuş), uyumuş (uyumuş).

Şimdiki zaman ekleri:

Üsküp Ağzı:

1. kişi tekil: bilim–biliyorum, gideym–gidiyorum, yazaym–yazıyorum, alım–alıyorum.

2. kişi tekil: bilisen–biliyorsun, gideysin–gidiyorsun, yazaysın–yazıyorsun, alisin–alıyorsun.

3. kişi tekil: bili–biliyor, gidey- gidiyor, yazay-yazıyor, ali–alıyor.

1. kişi çoğul: biliz–biliyoruz, gideys–gidiyoruz, yazays–yazıyoruz, aliz–alıyoruz.

2. kişi çoğul: bilisimiz–biliyorsunuz, gideysımız–gidiyorsunuz, yazaysınız–yazıyorsunuz, alisiniz–alıyorsunuz.

3. kişi çoğul: bililar–biliyorlar, gideylar–gidiyorlar, yazaylar-yazıyorlar, alilar–alıyorlar.

Karadeniz Ağzı: tanımayrum, sormayrum, yapayrum, güleryum.

Hikâye birleşik zamanı: sormıştım, demiştük, yapmıştık, yapmışıdu, paylaşırdık, yapardık (Bugariç, 1997, s. 50).

Leyla Karahan'ın *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı eserinde Kuzeydoğu Grubu ağızları olarak adlandırdığı, Trabzon ve Rize illeri Hopa, Arhavi Borçka ilçelerini kapsayan bu grubun özellikleri incelendiğinde Bugariç'in tespitlerinin doğru olduğu görülür.

Karahan da Kuzeydoğu Grubu ağızlarının Batı Rumeli ağızları ile ortak özelliklere sahip olduğunu belirtir. Kuzeydoğu Grubu ağızlarının ayırıcı ve belirleyici özellikleri şu şekildedir:

1. Alınma kelimelerdeki uzun ünlüler kısalmıştır (cami).
2. Alınma kelimelerin ses yapısı, daha çok gerileyici benzeşme yoluyla değişir (Helime). Tek heceli kelimelerin ünlüsü bazı ünsüzlerin etkisiyle inceler (hep).
3. Ünlü kalınlaşması belli bir faktöre bağlı olmadan ek ünlüsünden kök ünlüsüne kadar uzanır (tütun).
4. Çok heceli kelimelerin sonundaki “i, u, ü” ünlüleri “i” ünlüsü ile karşlanır (gözi).
5. Ünlü incilmesi bütün ünsüzlerin yanında meydana gelebilir (kizi).
6. Belirli bazı kelimelerde ilk hecedeki yuvarlak ünlüler düzleşir (elmek).
7. Ek ünlüsündeki yuvarlaklaşmalar, bölgenin geneline hâkimdir (gelur).
8. Ünlü-ünsüz uyumsuzluğu vardır (kiz).

9. "l, r" ünsüzleri önünde "urus, urum" gibi bir iki örnek dışında ünlü türemesi görülmez.
10. ɲ ünsüzü yoktur (senun).
11. h ünsüzü, sadece ön ve iç seste bulunur (heyirli).
12. Şimdiki zaman eki, dar, düz veya dar yuvarlak ünlülüdür (gelir, alıyu).
13. Duyulan geçmiş zaman eki tek şekillidir (olmuş).
14. Çokluk 1. şahıs istek ekinin yerine "-alım/-elim" eki kullanılır (bakalım).
15. Hâl ekleri arasında görev değişikliği diğer Anadolu ağızlarına göre daha belirgindir. "Ben oni şaşayırım" (Tr/GH, 75).
16. "-çi" yapım ekinin tonlu şekli bu ağızlarda kullanılmaz (yolçi) (Karahan, 2014, s. 98).

Kuzeydoğu Grubu ağızlarının genel grup özelliklerinden pek çoğu Üsküp ağızında görülür. Bunun yanında I. ve II Alt Grup (Trabzon-Rize) özelliklerinden; "y" ünsüzü önündeki geniş ünlü uzaması (yollâyler), ön damak ünsüzü "g" nin iki ünlü arasında ve hece sonunda korunması (diger, degenäg...) gibi özellikler de Üsküp ağızında bulunur (Karahan, 2014, s. 99-103).

Bugariç, devrik tümce yapısının da iki ağız için ortak bir özellik olduğunu belirtir. Fakat karşılaştırma için kullandığı fıkra kitabında devrik cümleye örnek yoktur, bunu da metinlere müdahale edilmesinden kaynaklandığını belirtir. Karahan'ın tasnifinde de bu özellik belirtilir, özellikle I. ve II. Grup ağızlarında yüklem sistemli olarak başa alınır (Karahan, 2014, s. 103). Dolayısı ile Bugariç'in de belirttiği gibi Üsküp ağızındaki devrik cümle yapısının sadece Makedoncanın ve diğer Slav dillerinin etkisiyle olduğunu söylemek yanlıştır.

Bunun yanında Karadeniz ağızı ve Üsküp ağızının farklılıkları da ortaya koyarak d-t değişimi (toktor, toğri), v-f değişimi (furdum, furmuş), b-p değişimi (pen, pizum, pırak, puldu) g/k- c/ç değişimi (çimki, çendimi, çürülti, cönlüm, cördüm) gibi ses olaylarının Üsküp ağızında görülmediğini belirtir.

Bugün yapılan çalışmalarda Karadeniz ağızı ile özellikle Kuzey ağızları (Kalkandelen, Üsküp, Kumanova) benzerliği ortaya konulmuştur (Ahmed, 2018). Fonetik ve sentaks açısından benzerlikler olduğu gibi coğrafyaya ve sürece bağlı olarak farklılıklar da vardır.

Son olarak Rumeli ağızının çalışılması gereken bir konu olduğunu ifade eder.

Sonuç

Bugariç'in ana dil ve ana dilde eğitim, Türkçe ve Türkçe ile ilgili gelişmeler, Türkiye'deki dil devrimi ve dilde sadeleşmenin Üsküp'teki yansımaları gibi ana

başlıklarda toplanabilecek beş adet yazısı bulunur. Yazılarında bilimsel bir tavır sergilemekten ziyade bilgi ve tecrübelerini paylaştığı, güncel sorunları eleştirel bir dille ele aldığı görülmektedir. Konu bakımından bir sınırlılık içermeyen yazılar Bugariç'in o anki mevcut sorunlara değinme ve öneri sunma ihtiyacıyla oluşturulmuştur. Yazılar tam bir makale özelliği taşımasa da yazıldığı dönem ve içeriği bakımından önemli yazılardır. Dil ile kimlik arasındaki bağın gücünü iyi bilen Bugariç bölgedeki varlığın sürdürülebilmesi ve ana dilin öğretimi için hem bir öğretmen olarak hem de bir yazar olarak bu makaleleriyle alana katkıda bulunmuştur.

Onun dil ve dil eğitimi hakkındaki görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Dil millî bir meseledir. Ana dilin yaşatılması ve geliştirilmesi için herkes sorumludur. Yazı dili ve konuşma dili arasındaki farkın en aza indirilmesi gerekir. Bunun için de okumak, çok okumak gerekir. Ana dil öğretiminde okumak, metin tahlili yaparak notlar almak çok önemlidir. Ana dilde ve düzgün bir telaffuzla konuşmak dil kullanımını geliştirecektir. Derslerin işlenmesi titizlik gerektirmektedir. Eğitim bakanlığı ve öğretmenler iş birliği yapmalıdır. Türkçe yayın yapan yayın organları gençlerin ve halkın eğitimine katkıda bulunan içerikler hazırlamalıdır. Üsküp ağzının araştırılması için gerekli akademik çalışmalar yapılmalıdır.

Türkçe, ana dilin önemi ve öğretilmesi, okumak konularında Bugariç aydınlık fikirleri ile dönemine ışık tutmuştur. Öyle ki bu değerli fikirleri hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Yaptığı çalışmalar dönemi için bugün önemli kaynaklar niteliğindedir. Bir öğretmen olarak ana dil eğitimi çok önemseyen yazar dil eğitimi birçok öneri getirmiş ve alana kaynak sunmuştur.

Dil ile ilgili yazdığı bu yazılarda Üsküp ağzıyla ilgili pek çok tespitlerde bulunmuş ve bu alanda çalışacak kişiler için yol gösterici olmuştur. Üsküp ağzı yapı ve ses özelliklerini belirleyerek örneklerle açıklamış, çeşitli bölgelerin ses ve yapı özellikleriyle karşılaştırarak bir mikro ağız haritası çizmiştir. Yazısının bir bölümünde yaptığı Karadeniz ve Üsküp ağzının ses özellikleri bakımından karşılaştırma çalışması da dikkat çekicidir.

Dilde ve edebiyatta öncülük yapan yazar bugün hâlâ Makedonya Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Bugün hâlâ Üsküp ağzı, konuşma diline uzaktır. Fakat ondan sonra bu gölgede pek çok Türkolog yetişmiş ve pek çok alanda çalışmalar yapılmıştır.

Kaynakça

Ahmed, O. (2014). Üsküp Türk Ağzında Kip Ekleri. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 1-36.

- Ahmed, O. (2018). Makedonya Türk Ağzıları: Geçmişi ve Bugünkü Durumu. *Ulakbilge*, 6(29), 1463-1482.
- Bugariç, R. M. (1966). Öğrencilerin Konuşma ve Yazı Kültürü. *Sesler*, (10), 40-44.
- Bugariç R. M. (1968). Öğretmenlerimiz Bir De Lektüre Karşı Kısır Anlayışımız. *Sesler*; (22), 43-45.
- Bugariç, R. M. (1970). "Öğrenimde Lektürün Yeri", *Sesler*, (49), 45-52.
- Bugariç, R. M. (1981). "Türkçenin Özleşmesi ve Bizdeki Özellikle Üsküp Ağzındaki Etkisi", *Sesler*, (161), 46-59.
- Bugariç, R. M. (1997). Dil Devriminin Bizdeki Etkisi. *Sesler*, (314-315), 45-51.
- Emin, O. (2019). Makedonya'da Türkçe Eğitimin Gelişimi İçin Sesler Dergisinin Önemi. *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, (31), 283-303.
- Engüllü, S.; İsen, M. (1997). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C.7, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Gürel N. R.; Gürel, Z. (2021). *Recep Murat Bugariç- Hayatı, Sanatı, Eserleri*. Üsküp: Yeni Balkan.
- İğci, A. (2018). Batı Rumeli Ağzılarının Sınıflandırılması İçin Görüşler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(2), 523-534.
- Karahan, L. (2014). *Anadolu Ağzılarının Sınıflandırılması* [3. Baskı]. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Önem, M. Y. (2021). Sesler Dergisinin İlk Sayısında Sosyalist Realizm. *Turkish Studies*, 16(1), 393-405.
- Önem, M. Y. (2023). *Birinci ve İkinci Kuşaktan Şair ve Yazarlar*, Balkan Türk Edebiyatı. Üsküp: Uluslararası Balkan Üniversitesi Yayınları.
- Önem, M. Y. (2024). Kosova ve Makedonya Türk Aydınlarının Dil Devrimine Bakışı. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 3-16.
- Recep Bugariç. (2018). *Recep Bugariç*. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. [https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/recep-bugaric] [Erişim tarihi: 15.05.2024]
- Recep Bugariç vefat etti. (2016, 23 Nisan). Recep Bugariç vefat etti, *Anayurt*. [https://anayurtgazetesi.com/haber/10554094/recep-bugaric-vefat-etti] [Erişim tarihi: 15.05.2024]